

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 25 (38)

Суми – 2020

**SECTION 7
CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS;
JUDICIAL EXPERTISE; OPERATIONAL-BROADCASTING ACTIVITY**

**СЕКЦІЯ 7
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i25.p115>

**СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ НА
ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

*Безгинський Юрій Сергійович,
здобувач кафедри кримінально-правових
дисциплін
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
<https://orcid.org/0000-0002-9502-1714>*

У статті розглянуто стан наукових досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. На підставі проведеного аналізу систематизовано джерельну базу за хронологічним та іншими критеріями, встановивши їхнє наукове та практичне значення для розробки основ методики розслідування вказаних кримінальних правопорушень.

Наукову літературу, в якій викладається питання розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, за хронологічним принципом поділено на чотири групи: перша – література опублікована до 1953 року; друга – джерела 1954 – 1991 років; третя – видання пострадянського періоду 1991 – 2012 років; четверта – новітня література, опублікована після 2012 року.

Автором зазначається, що у сучасній криміналістичній науці існує достатній масив літературних джерел, що дозволяє поглиблено розкрити предмет вказаного дослідження. Однак, зважаючи на наявність науково-технічного прогресу у гірничодобувному комплексі, відповідні криміналістичні рекомендації потребують урахування оновлення виробничих процесів. У зв'язку з цим, виникає необхідність адаптації криміналістичних програм під діючі технологічні регламенти.

Доведено, що методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, має бути побудована за галузевою ознакою, тобто за сферою виробництва, що дає підстави визначати її як окрему внутрішньовидову криміналістичну методику. Враховуючи бланкетний характер диспозицій кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за порушення правил безпеки виробництва у гірничодобувній промисловості, в окремій методиці мають бути імплементовані діючі положення чинного законодавства в частині міжгалузевих та галузевих правил безпеки. Крім того, вказані криміналістичні рекомендації мають розроблятися з урахуванням виробничих процесів, що постійно удосконалюється.

Ключові слова: досудове розслідування, криміналістична методика, порушення правил безпеки виробництва, охорона праці, підприємство вугільної промисловості.

Bezhymskyy Yu. S. The state of scientific development of problems of investigation of criminal offenses related to violation of safety rules at the coal industry enterprises. The article examines the state of scientific development of problems of investigation of criminal offenses related to violations of safety rules at the coal industry enterprises. On the basis of the conducted analysis the source base is systematized according to chronological and other criteria, having established their scientific and practical value for development of bases of methodics of investigation of criminal offences of the named category.

The scientific literature devoted to the investigation of criminal offenses related to violations of safety rules in the coal industry, is divided into four groups on a chronological basis: the first – the literature published before 1953; the second – sources of years 1954-1991; the third is for publications of the post-Soviet period (1991-2012), the fourth is the latest literature published after adoption of current Criminal procedure code of Ukraine in 2012.

The author notes that in modern forensic science there is a sufficient array of literary sources, which allows in-depth disclosure of the subject of this study. However, given the presence of scientific and technological progress in the mining industry, the relevant forensic recommendations need to consider the renewal of production processes. Therefore, there is a need to adapt forensic programs to existing technological regulations.

The methodics of investigation of criminal offenses related to safety violations in the coal industry should be based on industry, field of production, which gives grounds to define it as a separate intraspecific forensic methodics. Given the blanket nature of the dispositions of criminal law, which provide liability for violation of safety rules in the mining industry, a separate methodology of investigation should implement the provisions of current legislation in terms of intersectoral and sectoral safety rules. In addition, these forensic recommendations should be developed taking into account the production processes, which are constantly evolving.

Keywords: investigation, forensic methodics, violation of production safety rules, labor protection, coal industry enterprise.

Постановка проблеми. Енергетична безпека України значною мірою залежить від розвитку вугільної промисловості як провідної галузі національної економіки. Відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р, одним із основних напрямків реалізації стратегічних цілей у вугільнодобувальному комплексі є переорієнтування державної підтримки підприємств вугільної промисловості на охорону праці та захист навколишнього природного середовища. Такий підхід потребує не лише створення безпечних умов праці під час виробничого процесу, але й посилення державного контролю за додержанням законодавства у сфері безпеки виробництва. Досягнення цієї мети можливе за умови ефективного державного гірничого нагляду та удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо розслідування порушення вимог законодавства про охорону праці та порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

У зв'язку з цим існує потреба в розробці основ окремої методики розслідування та узагальнені апробованих криміналістичних рекомендацій, відповідно до яких мають формуватися дієві криміналістичні програми по вирішенню проблемних слідчих ситуацій. Таким чином виняткової актуальності набуває дослідження джерельної бази, яка є науковим підґрунтям для побудови методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем розслідування порушень вимог законодавства про охорону праці та правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, у тому числі на підприємствах вугільної промисловості, у різні часи здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В. М. Апоревич, О. О. Бахуринська, І. М. Беляєва, В. В. Бірюков, Л. Г. Бордюгов, М. С. Брайнін, Ш. К. Вахітов, М. С. Грінберг, М. О. Григор'єва, М. М. Дмитрієв, І. Ю. Єрмаков, В. І. Жирютін, Д. В. Зеркалов, Н. К. Йосифов, І. Ф. Крилов, П. В. Кобзаренко, Г. С. Крайник, А. А. Крупка, І. О. Кучеркова, М. П. Куцевич, С. А. Квелідзе, С. В. Марковиченко, О. В. Одерій, М. Я.

Панчишин, В. В. Пивоваров, Є. І. Роспутько, К. О. Спасенко, О. В. Таран, Н. В. Тимофєєва, М. С. Шалумова, М. П. Яблоков та інші. Праці вказаних авторів є підґрунтям для дослідження на монографічному рівні питань щодо розслідування наведеної категорії кримінальних правопорушень. Однак, не применшуючи вагомість цих здобутків, варто зазначити, що дані напрацювання розкривають лише загальні аспекти розслідування злочинних порушень правил безпеки виробництва, без відображення у повній мірі специфіки виробничих процесів, притаманних сектору вугільної промисловості на сучасному етапі.

Формулювання цілей. Метою даної статті є розгляд стану наукових досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. На підставі проведеного аналізу ми спробуємо систематизувати джерельну базу за хронологічним та іншими критеріями, встановивши їхнє наукове та практичне значення для розробки основ методики розслідування вказаних кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Наукову літературу, в якій викладаються питання розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, за хронологічним підходом умовно можна поділити на чотири групи: перша – література з криміналістики часів тоталітарного режиму (до 1953 року); друга – джерела радянського періоду після послаблення тоталітаризму (1954 – 1991 роки); третя – видання пострадянського періоду (1991 – 2012 року); четверта – новітня література, опублікована після прийняття нового КПК України (2012 – дотепер).

Витоки перших досліджень щодо розслідування нещасних випадків на виробництві містяться ще у ранніх роботах з криміналістики. Зокрема, Г. Гросс наприкінці XIX століття висвітлював питання використання спеціальних знань в процесі доказування порушень правил безпеки, вчинених у різних галузях промисловості [8, с. 185]. У радянських джерелах, починаючи з 20-х років, методику розслідування нещасних випадків на виробництві здебільшого розглядали через призму викриття диверсій, вчинених під виглядом порушення правил техніки безпеки. Наглядно це демонструється тезою А. Я. Вишинського, який у підручнику «Техніка і тактика розслідування злочинів» (1937 рік) вказує на те, що при розслідуванні недбалого порушення правил техніки безпеки або диверсій необхідно вміло визначити політичну природу події, від чого в

подальшому буде залежати хід слідства, характер зібраних доказів та оцінка цих доказів. На думку автора, без високого рівня політичної свідомості та оволодіння більшовизму неможливо правильно спланувати розслідування [1, с. 330]. У згаданій роботі А. Я. Вишинський неодноразово звертав увагу на специфіку проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні порушення правил безпеки на вугільних шахтах [1, с. 421]. У свою чергу С. О. Голунський та Б. М. Шавер у посібнику для юридичних вишів «Методика розслідування окремих видів злочинів» у главі V «Методика розслідування справ про порушення правил по техніці безпеки» зазначали, що специфічною особливістю цього виду злочинів є те, що умисна дія або бездіяльність, спрямована на порушення правил техніки безпеки, нерідко штучно маскується «під недбалість», виправдовуючись незнанням справи. Тож розслідуючи провадження даної категорії, слід враховувати, що це є умисний злочин, вчинений у контрреволюційних цілях, тому, на думку авторів, передусім слід навчитися викривати і розслідувати шкідництво та диверсійні акти, вчинені під виглядом порушення правил техніки безпеки [2, с. 225-226]. Таким чином, можна дійти висновку, що науковій думці періоду 1920-1953 років були притаманні ідеологічні штампи. Для встановлення істини у справі про порушення правил безпеки та охорони праці передусім враховувалися такі неприйнятні для сучасного розуміння категорії як: класове становище, політична обстановка, більшовицька свідомість, контрреволюційні цілі тощо. Тому, вважаємо, вказаний підхід ставить під сумнів наукову цінність таких досліджень.

Розглядаючи другу групу літературних джерел, зазначимо, що комплексні дослідження питань розслідування злочинних порушень правил безпеки, зокрема на об'єктах вугільної промисловості, беруть початок з 50-х років XX століття. Здебільшого зазначені аспекти висвітлювалися в сукупності з порушеннями правил безпеки, вчинених на інших видах виробництва з підвищеною небезпекою (на будівництві і транспорті, в лісовій промисловості та сільському господарстві). Зокрема, у роботі І. Ф. Крилова «Злочини у галузі техніки безпеки та їх розслідування» (1954 рік) розкриваються тактичні особливості розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням техніки безпеки, вчинених на виробництві, у тому числі на вугільних шахтах.

Виняткової уваги заслуговує праця М. С. Брайніна, М. П. Косоплєчева та Є. Д. Куранової «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки» (1958 рік). Авторський колектив змістовно дослідив обставини, які підлягають

доказуванню у провадженнях наведеної категорії. Охарактеризовано процес збору відомостей в залежності від фактичного способу порушення правил техніки безпеки. Висвітлено особливості оформлення матеріалів, що містять дані про потерпілого, відносно якого стався травматичний випадок, а також проаналізовано інші криміналістично значущі обставини [3, с. 37-40].

Важливими для дослідження проблем розслідування нещасних випадків на виробництві є публікації М. П. Яблокова, а саме: «Методика розслідування кримінальних справ про порушення правил техніки безпеки» (1958 рік), «Розслідування злочинних порушень правил охорони праці» (1965 рік), «Дослідження обставин злочинних порушень правил безпеки праці» (1980 рік). Особливої уваги заслуговує праця В. К. Глістина «Розслідування злочинних порушень правил охорони праці та техніки безпеки» (1971 рік), оформлена як практичний посібник для слухачів. У цьому виданні автор більшою мірою розкриває тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у залежності від конкретних слідчих ситуацій, враховуючи специфіку різного роду виробничих процесів [4].

У радянській історіографії перші комплексні розробки щодо розслідування порушень правил безпеки та охорони праці, вчинених безпосередньо на підприємствах вугільної промисловості, з'явилися на початку 1960-х років. Одними із таких видань є праці В. Ф. Зудіна, зокрема, кандидатська дисертація «Основні питання розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки у вугільних шахтах» (1960 рік) та монографія «Попередження та розслідування злочинів (за матеріалами порушень правил безпеки у вугільних шахтах)» (1963 рік). У свою чергу М. К. Йосифов підготував дисертацію на тему: «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки у вугільних шахтах» (1969 рік). У цій роботі науковцем наводилася загальна характеристика складу злочинів, пов'язаних з порушенням правил техніки безпеки [5].

Не менш значущими для розробки методики розслідування аналізованих кримінальних правопорушень є дисертація Є. І. Роспутька «Розслідування і попередження злочинних порушень правил техніки безпеки під час проведення підземних робіт у вугільній промисловості» (1971 рік) [6].

Крім дисертаційних досліджень радянськими криміналістами було підготовлено низку навчально-методичних праць із зазначеної тематики, зокрема це посібники І. П. Лановенка та Ф. А. Лопушанського «Практика розслідування злочинних порушень правил охорони праці в

Українській РСР» (1964 рік), А. А. Шмідта «Практикум з розслідування кримінальних справ про злочинні порушення правил охорони праці і техніки безпеки» (1981 рік), Л. М. Давиденка та В. Б. Ястребова «Діяльність слідчого і прокурора щодо попередження злочинних порушень правил охорони праці» (1981 рік), Ш. К. Вахітова «Розгляд справ про злочинні порушення правил охорони праці» (1986 рік), К. А. Букалова «Розслідування та попередження злочинної недбалості в сфері професійної господарської діяльності» (1989 рік), М. О. Селіванова, В. І. Беджашєва та Л. Г. Вікторова «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки: загальні положення» (1990 рік), В. І. Рохліна «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки» (1992 рік).

Варто зауважити, що всі із перелічених праць відігравали вагомий роль для подальших наукових розробок у визначеному напрямку. Отримані результати мали виняткове прикладне застосування для практики. Однак ці роботи не вирізнялися системністю викладення матеріалу з точки зору сучасного розуміння структури методики розслідування кримінальних правопорушень. Виходячи зі змісту наведених літературних джерел, помічаємо, що у тодішніх дослідженнях комплексно не висвітлювалися питання криміналістичної характеристики.

Третю групу літературних джерел становлять праці, підготовлені у пострадянський період. На початковому етапі даного часу основний масив наукової продукції з означеної тематики було видано в Російській Федерації. Зокрема, це роботи А. Г. Стаценка «Злочинні посягання в сфері праці: криміналістичні та кримінально-правові проблеми» (2001 рік), І. М. Беляєва «Практика та проблеми методики розслідування злочинів, що порушують безпечні умови праці» (2006 рік), Н. Л. Потапової «Особливості розслідування злочинних порушень правил охорони праці на підприємствах» (2007 рік), І. Ю. Єрмакова «Методика розслідування злочинних порушень правил охорони праці та техніки безпеки» (2008 рік) та інші. Враховуючи предмет нашого дослідження, значний інтерес заслуговує дисертація М. М. Дмитрієва «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки при виконанні гірничих робіт» (2008 рік).

Четверту групу літературних джерел, в яких охоплюються аспекти щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки, у тому числі на підприємствах вугільної промисловості, ми систематизували за хронологічною послідовністю, починаючи з 2012 року. Серед вітчизняних джерел знаковими для розробки методики розслідування

злочинних порушень правил безпеки та охорони праці є наукові здобутки О. В. Таран. У монографії «Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (2012 рік) та докторській дисертації «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (2013 рік) розгорнуто висвітлено питання щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, передбачених статтями 271–275 КК України [7].

Для вивчення проблем розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою вагомим значення набула дисертація М. Я. Панчишина «Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2016 рік). У цьому дослідженні розкрито теоретичні засади та практичні питання розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Визначено місце цих злочинів у системі кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, досліджено генезис становлення та розвитку наукового знання щодо їх розслідування [8, с. 156].

Однаково важливою для висвітлення вказаної тематики є дисертація К. О. Спасенка «Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» У роботі сформульовано концептуальні підходи до формування криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою. Визначено основні елементи криміналістичної характеристики, зокрема проаналізовано способи (форми) порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Надано характеристику обстановці, часу, місцю порушення правил безпеки, систематизовано типові сліди, охарактеризовано особу потерпілого й особу правопорушника у злочинних порушеннях правил безпеки. Автором запропоновано форми й засоби взаємодії слідчих та інших органів при розслідуванні вказаних злочинів [9].

Вагомий внесок для вирішення питань щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинних порушень правил безпеки на виробництві здійснила Н. В. Тимофеева. У

дисертаційній роботі «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» (2018 рік) авторкою було запропоновано рекомендації щодо використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Розкрито особливості проведення експертиз, конкретизовано предмет, об'єкти та перелік запитань для проведення експертиз із урахуванням специфіки злочинів проти безпеки виробництва [10, с. 19].

Висновки. Аналізуючи стан наукових досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, можна дійти наступних висновків.

По-перше, наразі існує достатній масив літературних джерел, накопичений протягом тривалого часу, що дозволяє поглиблено розкрити предмет вказаного дослідження. Однак, побудова новітніх криміналістичних комплексів потребує не лише узагальнення існуючого досвіду, але й вимагає застосування прогресивних форм та методів наукового пізнання. Виходячи з тематики нашого дослідження, методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, має бути побудована за галузевою ознакою, тобто за сферою виробництва, що дає нам підстави визначати її як окрему внутрішньовидову криміналістичну методику розслідування.

По-друге, враховуючи бланкетний характер диспозицій кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за порушення правил безпеки виробництва у гірничодобувній промисловості, в окремій методиці мають бути імplementовані діючі положення чинного законодавства в частині міжгалузевих та галузевих правил безпеки.

По-третє, зважаючи на наявність науково-технічного прогресу у гірничодобувному комплексі, вказані криміналістичні рекомендації мають розроблятися з урахуванням виробничих процесів, що постійно удосконалюється. У зв'язку з цим, виникає необхідність адаптації криміналістичних програм під існуючі технологічні регламенти.

Література:

1. Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений; под ред. А. Я. Вышинского ; Всес. ин-т юрид. наук. М.: Юрид. изд-во, 1938. 540 с.
2. Голунский С. А., Шавер Б. М. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник для юрид. высших учеб. заведений; под ред. А. Я. Вышинского; Ин-т права Акад. наук СССР. Москва: Юриздат, 1939. 372 с.

3. Брайнин М. С., Куранова Э. Д., Косоплечев Н. П. Расследование преступных нарушений правил техники безопасности. М.: Госюриздат, 1958. 256 с.
4. Глистин В. К. Расследование преступных нарушений правил охраны труда и техники безопасности : пособие для слушателей. Л.: Прокуратура СССР. Ин-т усовершенствования следственных работников органов прокуратуры и МВД, 1971. 217 с.
5. Йосифов Н. К. Расследование преступных нарушений правил техники безопасности в угольных шахтах: по материалам судебно-следственной практики СССР и НРБ : дис. ... канд. юрид. наук : 717. М., 1969. 365с.
6. Роспутько Е. И. Расследование и предупреждение преступных нарушений правил техники безопасности при производстве подземных работ в угольной промышленности : дис... канд. юрид. наук: 717. Харьков, 1971. 350 с
7. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : монографія. К. : «ДІА», 2012. 352 с.
8. Панчишин М. Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: автореф. дис... к-та юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 239 с.
9. Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2016. 214 с.
10. Тимофеева Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва: автореф. дис... к-та юрид. наук: 12.00.09. К., 2018. 21 с.